

Přelomová zpráva OSN: usmíření s přírodou nelze příliš odkládat

Jan Plesník

Nature’s peace will flow into you as sunshine flows into trees.
John Muir: Our National Parks (1901)

V době, kdy řadu zemí po celém světě, Českou republiku nevyjímaje, sužovala další vlna pandemie nemoci covid-19, 18. února 2021 představil generální tajemník Organizace spojených národů António Guterres ob-sáhlou zprávu nazvanou výmluvně Usmírování s příro-

dou (*Making Peace with Nature*, UNEP 2021). V čem se uvedený vysoce informativní dokument mezinárodního společenství odlišuje od učiněné záplavy obdobných sdělení hodnotících stav životního prostředí nebo jeho jednotlivých složek v celosvětovém měřítku?

Do roku 2050 bude žít ve městech 70 % lidstva, dnes jde o 55 % a před nástupem průmyslové revoluce to bylo jen 10 %. V Kanadě jsou města domovem osmi obyvatel z deseti. Pohled z vrchu Mount Royal na centrum Montrealu. Foto Jan Plesník

Jak se rodila superzpráva

S určitou nadsázkou můžeme tvrdit, že svět je – ale- spoň pokud jde o životní prostředí – přehodnocen. Analýza stavu, změn a vývojových trendů předmětů svého zaměření pravidelně představují nejen mezi-

národní mezivládní organizace, jako jsou odborné in- stituce OSN, kupř. Program OSN pro životní prostředí UNEP (UN ENVIRONMENT 2019, PLESNÍK 2019a) nebo Organizace Spojených národů pro výživu a zeměděl- ství (FAO 2019, 2020a, 2020b, FAO & UNEP 2020,

Z dvacítky nejlidnatějších měst světa se 17 nachází v rozvojových zemích. V aglomeraci malajsijského Kuala Lumpuru v současnosti žije 7,5 milionů obyvatel. Foto Jan Plesník

Vyhlášené cíle turistů mohou trpět přílišným množstvím návštěvníků, což mimo jiné potvrdil průběh pandemie covid-19. Do proslulého národního parku Plitvická jezera v Chorvatsku zavítalo do propuknutí nemoci působené koronavirem SARS-COV-2 ročně téměř 1,5 milionu zájemců. Foto Jan Plesník

PLESNÍK & PELC 2021). Svůj pohled na globální životní prostředí uveřejňuje také Organizace pro hospodář- skou spolupráci a rozvoj (OECD 2020) a vědecké pa- nely OSN, konkrétně Mezivládní panel pro změnu kli- matu (IPCC 2013, 2014a, 2014b, 2014c, 2018, 2019a, 2019b) a Mezivládní platforma pro biodiverzitu a ekosystémové služby (IPBES 2019, 2020, PLESNÍK 2019a, 2019b). Hodnotící zprávy připravují i sekreta- riáty mnohostranných úmluv zaměřených na životní prostředí, jako je Úmluva o biologické rozmanitosti (SCBD 2020), Úmluva o mokřadech majících meziná- rodní význam především jako biotopy vodního ptac- tva (RAMSAR CONVENTION ON WETLANDS 2018) nebo Úmluva OSN o boji proti desertifikaci v zemích posti- žených velkým suchem a/nebo desertifikací, zvláště v Africe (UNCCD 2017). Opomenout nemůžeme ani mezinárodní nevládní organizace, kupř. Světový fond na ochranu přírody (WWF 2020).

V březnu 2019 se 4. zasedání UNEA mj. zabývalo další analýzou stavu životního prostředí ve světě z pohledu vědy a praxe a jejich rozhraní. Následně se pracovníci oddělení vědy nairobského ústředí UNEP zeptali odborníků, zapojených do více globál- ních hodnocení životního prostředí, jak by měl uve- dený proces pokračovat a co by měla příští zpráva obsahovat. Z minianкеты, v níž byl osloven i autor článku, vykrytalizoval názor, že bude vhodné ana- lyzovat poznatky obsažené v nedávno uveřejněných hodnoceních, hlavně IPCC a IPBES, zpracovat jejich syntézu a zaměřit se při tom současně na tři globální problémy související se životním prostředím, jmeno- vitě probíhající a očekávané změny podnebí, stav biologické rozmanitosti na všech jejích základních úrovních (geny, druhy, ekosystémy) a znečišťování prostředí cizorodými látkami.

Zvolený formát „zprávy zpráv“ s sebou přinesl výraz- ná zjednodušení. Odpadlo tak tradiční připomínková- ní postupných verzí rukopisu zainteresovanými stra- nami, na prvním místě vládami členských zemí OSN, které se pochopitelně nezřídka snaží vyjít z hodno- cení co nejlépe. Došlo také k výraznému zkrácení přípravy publikace, která při běžném postupu zabere i několik let. Kolektiv autorů a recenzentů navíc vedli dva nadmíru zkušení harcovníci. Ivar Baske, porad- ce v norské agentuře životního prostředí, řídil jako vedoucí pracovník UNEP hned několik vědeckých hodnocení životního prostředí a dalších se zúčast- nil jako autor či redaktor, sir Robert Watson působil jako předseda jak IPCC, tak IPBES, vedl mezinárodní vědecké hodnocení stratosférického ozónu nebo ze- mědělské vědy a techniky a v záležitostech environ- mentálních věd radil americké i britské vládě. O na-

léhavosti sestavit ucelený podklad pro rozhodování politiků a řídících pracovníků svědčí i to, že nominací obou výrazných osobností do vedení projektu byla porušena obvykle důsledně dodržovaná zásada vyváženosti pohlaví i zastoupení Severu a Jihu.

Početnost tučňáka Humboldtova (*Spheniscus humboldti*) významně snížilo kromě úbytku potravních zdrojů v důsledku příliš intenzivního rybolovu přesměrování mořských proudů a zvýšení teploty v Tichém oceánu přičítané změnám podnebí. Foto Jan Plesník

Oblíbeného vačnatce koalu (*Phascolarctos cinereus*) klasifikuje IUCN jako zranitelného. Trpí zejména ničením vhodného prostředí, na zemi jej hubí psi a stává se obětí srážek s automobily a často hyne v ničivých požárech. Jedinec na obrázku žije v rezervaci v australském státě Nový Jižní Wales. Foto Jan Plesník

zdroje, jež neprošly standardním recenzním řízením. Na rozdíl od hodnocení vypracovaných IPCC nebo IPBES nedoplňuje jednotlivé informace míra jistoty: do zprávy se tak dostala i tvrzení, která byla prokázána, ale důkazy pro ně nejsou ještě úplné.

Svět se rychle vyvíjí. Ale jak?

Stejně jako v případě jiných globálních analýz není dost dobře myslitelné představit na omezeném prostoru byť jen nejdůležitější poznatky zmiňovaného odborného dokumentu OSN. Ostatně jen souhrn elaborátu zabírá 24 stran. Přesto se v následujících řádcích pokusíme vybrat sdělení, která by podle našeho názoru neměla zapadnout.

Od roku 1970 vzrostlo světové hospodářství téměř pětinasobně, zatímco objem obchodu narostl za stejnou dobu dokonce o jeden řád. Lidská populace se zdvojnásobila, takže dnes obývá Zemi 7,8 miliardy lidí, z nichž přes zřetelné úspěchy v boji s chudobou stále 1,3 miliardy žijí v silném hmotném nedostatku a 700 milionů trpí hladem. Za uvedené období se současně zvýšilo o 100 % také množství skleníkových plynů uvolňovaných do ovzduší a totéž platí i pro využívání přírodních zdrojů. V případě chemického průmyslu došlo k zdvojnásobení jeho výrobní kapacity za ještě kratší dobu, konkrétně v letech 2000–2017.

Při současném trendu se průměrná teplota měřená blízko povrchu zvýší na naší planetě o 1,5 °C ve srovnání s dobou před rozmachem průmyslu již kolem roku 2040, možná i dříve. Škody způsobené přírodními pohromami dávanými do souvislosti se změnami podnebí dosáhly jen v roce 2018 155 miliard USD (3,4 bilionu Kč). V současnosti probíhá ve světě na 2 500 ozbrojených střetů o přírodní zdroje, zejména o vodu.

Rok co rok umírá ve světě v důsledku znečištění prostředí 9 milionů lidí, tedy 3,5x více než si do 1. března 2021 vyžádal nový koronavirus SARS-COV-2. Podle zprávy hrozí vymizení (extinkce) celému milionu druhů planě rostoucích rostlin a volně žijících živočichů z 8 milionů v současnosti osídlujících naši planetu. Úbytek opylovačů v různých částech světa ohrožuje roční úrodu plodin v ceně 235–577 miliard USD (5,1–12,6 bilionu Kč).

Ve sladkých, smíšených a slaných vodách naší planety skončí od ledna do prosince až 400 milionů tun těžkých kovů, rozpouštědel, jedovatých kalů a dalšího průmyslového odpadu. Poškozování souše negativně ovlivňuje život více než 3 miliard lidí a tento počet stoupá. Není divu, že dopad naší

civilizace ušetřil pouhých 15 % světových mokřadů. Protože se do pobřežních oblastí dostává stále více dusíku a fosforu z průmyslových hnojiv, najdeme již dnes v moři na 400 různě mrtvých ploch vyznačujících se nedostatkem kyslíku a zabírajících téměř čtvrt milionu km². Od roku 1980 se množství umělých hmot ve světovém oceánu zvýšilo na desetinasobek.

Co s tím?

I když to bude znít jako již docela obehnaná písnička, také analýza a syntéza nedávno uveřejněných hodnocení stavu globálního životního prostředí, ať už jako celku, nebo jeho složek, dochází k jednoznačnému závěru, že současný model rozvoje soustředěný na ekonomické ukazatele podkopává schopnost biosféry podporovat lidskou civilizaci. Podle hned několika globálních rozborů vedlo ničení přírody mj. k propuknutí virové infekce covid-19.

Řešení, jak současnou situaci změnit, spatřuje zpráva OSN v zásadní transformaci našeho vztahu k přírodě. Celá její druhá část proto přichází s podrobným a propracovaným návodem, jak by k takové klíčové změně mělo co nejdříve dojít. Upozorňuje, že všechny tři globální problémy, jimiž se podrobně zabývá, nemohou být řešeny jednotlivě, ale v důsledku jejich stále patrnější vzájemné propojenosti současně, což jejich řešení viditelně ztěžuje. Neškodí v této souvislosti připomenout, že se s nimi dost dobře nelze vypořádat pouze v jedné části světa, kupř. v Evropské unii: právě proto jsou globální. Navrhované kroky ke smíření s přírodou, doplněné desítkami příkladů, vyžadují součinnost státní správy a samosprávy na všech úrovních, mezinárodních mezivládních organizací, finančních institucí, soukromého sektoru, nevládních organizací, domácností, občanské společnosti včetně mládeže, domorodého obyvatelstva a v neposlední řadě i jednotlivců. Některé z nich přibližuje rámeček na následující straně.

Přestože zmiňovaný kompilát mezinárodního společenství důrazně vyzývá k urychlenému posunu v našem nahlížení na přírodu, resp. životní prostředí (v textu se slovo „musí“ opakuje 56x a výraz „měl by“ 37x), upřednostňuje tradiční pojetí udržitelného rozvoje, koncentrované do 17 cílů udržitelného rozvoje OSN z roku 2015 (UN 2015), před radikálním výkladem koncepce nerůstu nebo poklesu (*degrowth*, D’ALISA *et al.* 2015).

Uveřejnění nejnovějšího hodnocení stavu životního prostředí ve světě nejvyšším představitelem

OSN v únoru 2021 nebylo vůbec náhodné. Kromě toho, že vyslalo nepřehlédnutelný signál Shromáždění OSN o životním prostředí (UNEA), vrcholnému zasedání organizovanému UNEP, poskytlo v širším kontextu zasazené podklady i pro tři další význam-

Invazní nepůvodní druhy fauny a flóry ohrožují asi pětinu zemského povrchu. Porost původně jihoamerické tokozelky nadmuté (*Eichhornia crassipes*), známější jako vodní hyacint, ve vesnici na jihokorejském ostrově Čedžu. Foto Jan Plesník

V Kodani mají 675 000 jízdních kol a jen 120 000 automobilů. Dánská metropole se může pyšnit v Evropě nejvyšším podílem lidí jezdících celý rok na bicyklu do práce nebo do školy (62 %). Foto Jan Plesník

Výběr navrhovaných kroků k zlepšení stavu globálního životního prostředí (UNEP 2021)

- Snížení emisí CO₂ o 40 % ve srovnání s rokem 2010, a to do roku 2030.
- Nahrazení používání hrubého domácího produktu jako výlučného ukazatele rozvoje vhodnými indikátory, informujícími mj. o stupni čerpání přírodních zdrojů.
- Změna daňového systému, zahrnutí přírodního kapitálu do rozhodování a investování do přechodu k cirkulární, zelené a nízkouhlíkové ekonomice.
- Podpora zásadních změn v chování spotřebitelů a způsobech průmyslové a zemědělské výroby, kupř. snížení spotřeby masa a omezení plýtvání vodou a energiemi v hospodářsky vyspělých zemích.
- Odstranění nejružnějších dotací poškozujiících životní prostředí: v současnosti dosahuje podpora fosilních paliv a nešetrného zemědělství, rybolovu, dopravy a těžby surovin v globálním měřítku více než 5 bilionů USD (110 bilionů Kč) ročně.
- Uplatnění přístupu Jedno zdraví, podle něhož není účinná ochrana lidského zdraví myslitelná bez zachování zdraví jak hospodářských zvířat, tak ekosystémů včetně volně žijících živočichů v nich žijících.
- Uznání práva na zdravé životní prostředí jako základního lidského práva.

Suché oblasti, tedy pouštní, polopouštní a subhumidní (stepní) plochy, zabírají 41% zemské souše, osídluje je 2,1 miliardy lidí a najdeme v nich polovinu hospodářských zvířat naší planety. Fotografie přibližuje jordánské údolí Vádí Rum. Foto Jan Plesník

Od začátku nového tisíciletí dochází v důsledku zvýšené poptávky po slonovině zejména v Asii k prudkému rozmachu pytláčení slonů afrických (*Loxodonta africana*). V posledních letech se ale počet slonů zabíjených pytláky začíná v důsledku tlaku mezinárodní veřejnosti snižovat (národní park Dolní Zambezi v Zambii). Foto Jan Plesník

pad 2021 je plánováno do Glasgowa celosvětové jednání Rámcové úmluvy OSN o změně klimatu (UNFCCC). V červenci 2021 proběhne jako videokonference první část společného zasedání Stockholmské úmluvy o persistentních organických polutantech, tedy látkách organického původu dlouhodobě přetrvávajících v prostředí, Basilejské úmluvy o kontrole pohybu nebezpečných odpadů přes hranice států a jejich zneškodňování a Rotterdamské úmluvy o postupu předchozího souhlasu pro určité chemické látky a pesticidy v mezinárodním obchodu. Po těchto rokováních se svět jistě jakoby mávnutím kouzelného proutku nezmění, ale měla by přinést alespoň tolik žádoucí shodu na celosvětových prioritách.

Neradi bychom znovu objevili Ameriku, ale pro zdůrazňovanou systémovou a široce pojatou

transformaci, k níž může dojít již při tolik vyhlášené obnově běžného života po odeznění či utlumení pandemie nemoci covid-19, bude pochopitelně rozhodující, jak se k ní postaví všechny zainteresované strany. Mějme při tom na paměti, že uskutečňování zvažovaných zásadních a systematických politických, hospodářských, společenských a environmentálních změn musí být dokonale promyš-

lené, mimořádně citlivé a v žádném případě nesmí jít proti vůli občanů.

Celá zpráva je dostupná na adrese <https://www.unep.org/resources/making-peace-nature>.

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz